

УДК 339.172

А. І. Масло,

к. е. н., докторант кафедри глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5063-8336>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.10.94

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІРЖ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

A. Maslo,

PhD in Economics, Doctoral student of the Department of Global Economics,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DIRECTIONS FOR IMPROVING OF THE EXCHANGES ACTIVITIES ON DOMESTIC ORGANIZED COMMODITY MARKETS OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION

У статті висвітлено сучасний стан та напрями удосконалення діяльності товарних бірж на вітчизняних організованих товарних ринках у повоєнний період. Проведена оцінка свідчить про зростання обсягів торгівлі на вітчизняних товарних біржах в останні роки. На основі узагальнення наукових поглядів вітчизняних дослідників запропоновано основні пріоритетні напрями подальшого розвитку діяльності вітчизняних товарних бірж на організованих товарних ринках сільськогосподарської продукції, які включають наступні першочергові заходи: удосконалення регулювання діяльності товарних бірж на вітчизняних організованих товарних ринках; формування інвестиційно-привабливого середовища для акумуляції інвестиційного капіталу на вітчизняних організованих товарних ринках; забезпечення необхідної біржової інфраструктури для впровадження біржової торгівлі деривативними контрактами на сільськогосподарську продукцію; розробку і впровадження нових видів біржових контрактів на сільськогосподарські активи розрахункової форми; цифровізацію та використання інноваційних технологій, а саме штучного інтелекту, тощо.

The article highlights the current state and directions for improving the activities of commodity exchanges on domestic organized commodity markets in the post-war period. The assessment indicates an increase in trade volumes on domestic commodity exchanges in recent years. It was found that by 2021, the main types of exchange assets on more than 500 commodity exchanges were agricultural products. The adoption of the Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" in 2021 brought about radical changes for the development of exchange trading in commodity assets, including agricultural products. In accordance with this legislative act, the requirements for the activities of commodity exchanges in Ukraine were strengthened. It is noted that in modern conditions, exchange trading in agricultural commodity markets is regulated by the National Securities and Stock Market Commission, as well as spot trading by the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. It is noted that the Russian large-scale military aggression on the martial law in Ukraine has made its negative adjustments to the development of organized commodity markets in Ukraine. Martial law, which was introduced in Ukraine after the start of a full-scale war, has caused a large number of risks and influenced the instability of the economic environment and created unfavorable conditions for investment. The main

priority areas for the further development of the activities of domestic commodity exchanges on organized commodity markets of agricultural products are proposed, which include: improving the regulation of the activities of commodity exchanges on domestic organized commodity markets; forming an investment-attractive environment for the accumulation of investment capital on domestic organized commodity markets; providing the necessary exchange infrastructure for the implementation of exchange trading in derivative contracts for agricultural products; developing and implementing new types of exchange contracts for agricultural assets of a settlement form; digitalization and use of innovative technologies, namely artificial intelligence, etc.

Ключові слова: товарні біржі, організовані товарні ринки, сільськогосподарська продукція, деривативні контракти, ліцензійні умови.

Key words: commodity exchanges, organized commodity markets, agricultural products, derivative contracts, licensing terms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобальна дестабілізація викликана геополітичною нестабільністю, яка посилилась у 2025 році, сприяла кардинальним змінам на міжнародних та національних організованих товарних ринках. У нинішній ситуації спостерігається більш виражений вплив політичних фундаментальних факторів, ніж економічних, на формування світової біржової кон'юнктури. Різка зміна політичної орієнтації США в останні кілька місяців засвідчила про наявність значного впливу геополітичної поведінки ключових країн на міжнародній арені на стабільність міжнародних організованих ринків капіталу, а також товарних активів, зокрема енергоресурсів та дорогоцінних металів. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває систематичне дослідження ключових фундаментальних факторів, які впливають на формування цінової кон'юнктури на організованих товарних ринках сільськогосподарської продукції та виявлення основних тенденцій розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняних організованих товарних ринків в умовах повоєнного відновлення економіки України займається значна кількість науковців та практиків: М. Бурлаченко [7], Л. Войтович [5], А. Глуша, А. Головка [9], О. Голубка [8], Г. Завадських [11], М. Ільчук, С. Кваша, Р. Магмедов [4], В. Міщенко [5], О. Ніколайчук [10], І. Охріменко, В. Радько, Ю. Рубан, М. Солодкий, О. Сохацька, В. Тебенко [11], М. Федик [5], В. Яворська [6] та інші. Водночас,

актуальності набуває подальша розробка організаційно-економічних напрямів подальшого удосконалення діяльності вітчизняних товарних бірж.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку вітчизняних бірж на організованих товарних ринках сільськогосподарської продукції в умовах повоєнного відновлення економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах глобальної макроекономічної нестабільності, геополітичної напруженості, наслідком якої є зростання світової цінової волатильності, широкомасштабна війна в Україні кардинально впливає на сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Історія формування вітчизняних організованих товарних ринків розпочалась після проголошення Незалежності України, тобто на початку 90-х років минулого століття. З боку держави було прийнято багато нормативних актів, спрямованих на активізацію роботи вітчизняних товарних бірж. Проте, занадто ліберальний підхід у даному напрямку створив спрощені умови у відкритті товарних бірж, як неприбуткових організацій. Відсутність жорстких вимог з боку держави до організаційної структури товарних бірж з перших днів становлення вітчизняної біржової інфраструктури забезпечила надмірне зростання їх кількості, проте не якісних показників їхньої роботи. Як бачимо, результатом стало надмірне зростання числа різних видів товарних бірж. На рис. 1. можна спостерігати динаміку відкриття нових

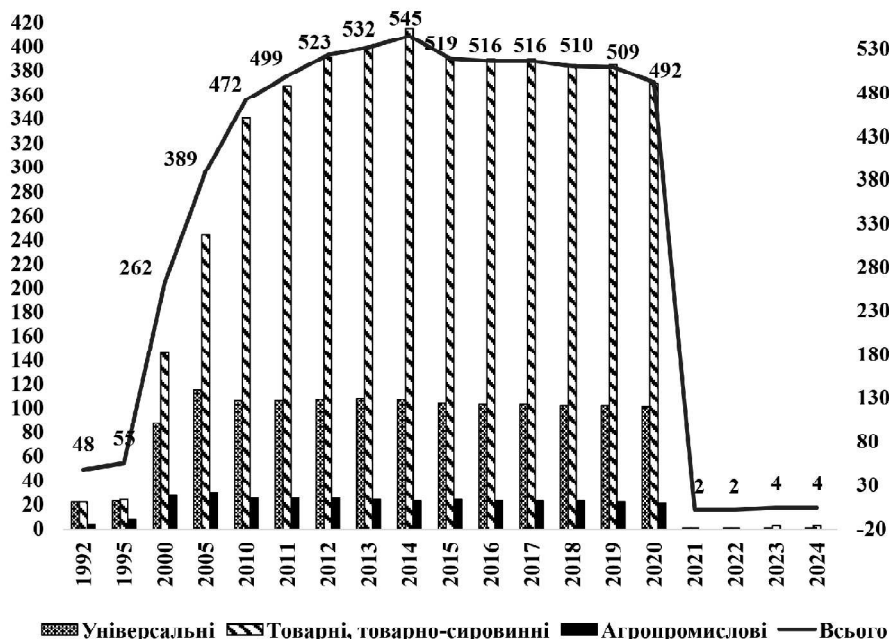

Рис. 1. Динаміка кількості бірж на організованих товарних ринках України

Джерело: розроблено автором на основі [2; 10, с. 16].

бірж на організованих товарних ринках, структуровану за їх спеціалізацією на наступні види [10, с. 16]:

- універсальні біржі;
- товарні та товарно-сировинні біржі;
- агропромислові біржі.

До 2021 року основними видами біржових активів на товарних біржах України були сільськогосподарська продукція і різноманітні види товарів народного споживання.

Кардинальні зміни для розвитку біржової торгівлі товарними активами, у тому числі сільськогосподарською продукцією, були викликані прийняттям у 2021 року Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки". У відповідності з даним законодавчим актом відбулось посилення вимог до діяльності товарних бірж України [1].

У сучасних умовах регулювання біржової торгівлі на товарних ринках сільськогоспо-

Таблиця 1. Кількість ліцензованих товарних бірж в Україні

№	Назва біржі	Дата отримання ліцензії на провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі	Дата отримання ліцензії щодо діяльності з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах	Дата отримання ліцензії щодо професійної діяльності на ринках капіталу - клірингова діяльність з визначення зобов'язань
1	ТОВ «Українська енергетична біржа»	30.06.2021 р.	24.12.2024 р.	-
2	ТОВ «Українська універсальна біржа»	30.09.2021 р.	23.12.2024 р.	-
3	ТОВ «Українська торгова платформа»	10.08.2023 р.	-	10.08.2023 р.
4	ТОВ «Українська ресурсна біржа»	16.08.2023 р.	-	16.08.2023 р.

Джерело: систематизовано за даними НКЦПФР [2].

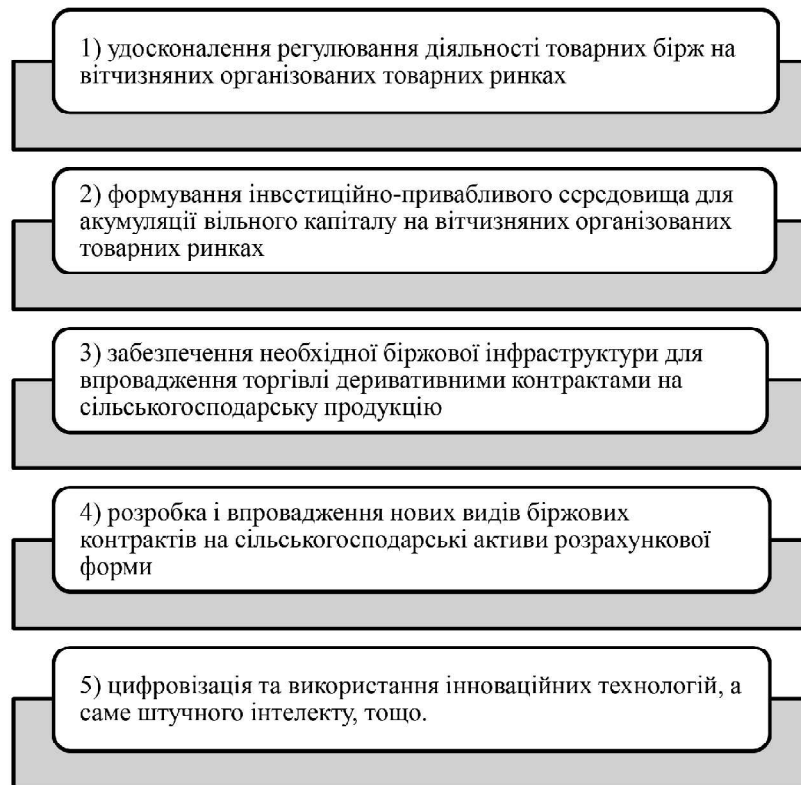

Рис. 2. Організаційно-економічні етапи удосконалення діяльності бірж на вітчизняних товарних ринках сільськогосподарської продукції у повоєнний період

Джерело: розроблено автором на основі систематизації [4—11].

дарської продукції відбувається Національною комісією цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), а також з боку Міністерства аграрної політики та продовольства України [1].

За даними НКЦПФР упродовж 2021—2025 рр. в Україні ліцензії на здійснення провадження професійної діяльності з організації біржової торгівлі продукцією на товарних біржах, які відносяться до організованих товарних ринків, отримали 4 товарні біржі (табл. 1) [2—3].

Як бачимо, станом на квітень 2025 року, в Україні лише чотири біржі мають чинні ліцензії на провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі. Всі вище вказані біржі реорганізовані у форму товариств з обмеженою відповідальністю. При цьому, у рік прийняття Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" першими ліцензії отримали Українська енергетична біржа та Українська універсальна біржа, які вже на той час мали тривалу історію свого функціонування. Інші дві біржі можна вважати новими, адже вони почали свою діяльність з отриманням ліцензій у 2023 році.

НКЦПФР за останні три роки оптимізували ліцензійні умови для провадження профе-

сійної діяльності на організованих товарних ринках, запровадивши ряд нововведень. У даному випадку, Комісія додала нові вимоги, а саме [3]:

— внесла новий вид професійної діяльності на організованих товарних ринках — діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах (ліцензії на цей вид професійної діяльності отримали Українська енергетична біржа та Українська універсальна біржа у 2024 р.);

— доповнила вимоги нормами щодо необхідності запровадження та підтримання товарною біржою прозорих та відкритих процедур у прийнятті звернень від учасників торгів, які мають доступ до організованих біржою торгів.

Важливо відмітити посилення вимог до наявності на товарних біржах програмного і технічного забезпечення з метою підвищення якісного обслуговування біржових учасників та забезпечення ліквідності біржової торгівлі на основі розширення їх кількості, у тому числі через залучення зарубіжних інвесторів. У даному напрямку додано наступні норми [3]:

— зобов'язання товарними біржами здійснювати резервне дублювання своїх електронних інформаційних масивів;

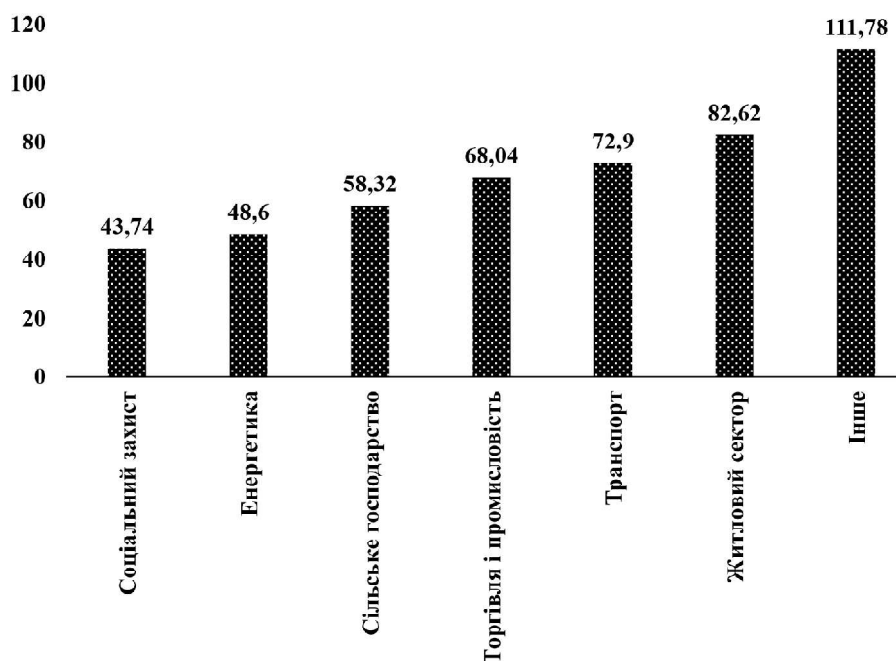

Рис. 3. Потреба для післявоєнної відбудови різних секторів України на період 2024–2034 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [5].

— забезпечення ведення електронного обігу оголошень про проведення біржових електронних аукціонів;

— ведення товарними біржами електронного обліку отриманих від учасників скарг для проведення прозорого арбітражу;

— моніторингу інформації про усіх членів товарних бірж та біржових учасників, які приймають участь у купівлі-продажу біржових активів; періодичності укладання і виконання біржових контрактів;

— процедури дистанційного доступу до біржових торгів;

— набуття членства на товарних біржах, затвердженої процедури правилами біржової торгівлі.

Кожна ліцензована товарна біржа зобов'язана затверджувати правила біржової торгівлі, а також стандартизовані форми біржових контрактів, особливо якщо це стосується специфікацій деривативів.

Як свідчить зарубіжний досвід, однією з важливих передумов для удосконалення біржової торгівлі спотовими та строковими контрактами на сільськогосподарську продукцію є наступні етапи (рис. 2).

Трансформація регулювання діяльності вітчизняних товарних бірж відбувається з врахуванням проєвропейського курсу України. На даний момент Україна вже підписала низку меморандумів із зарубіжними та вітчизняними регуляторами, у тому числі Міністерством аграр-

ної політики та продовольства України. Сьогодні вже ведеться робота у напрямку спільного врегулювання біржових операцій, які пов'язані з ринком спотових контрактів на сільськогосподарську продукцію, що закінчуються поставкою базових активів. російська широкомасштабна військова агресія та воєнний стан в Україні внесли свої негативні корективи у розвиток організованих товарних ринків України. Воєнний стан, який був запроваджений в Україні після початку повномасштабної війни, спричинив виникнення великої кількості ризиків і вплинув на нестабільність економічного середовища та створив несприятливі умови для інвестицій.

У цій ситуації, за підрахунками вчених-економістів, у наступні 10 років Україні необхідно буде залучити велику кількість іноземних інвестицій на відбудову всіх секторів вітчизняної економіки.

Водночас, необхідно відмітити, що навіть під час воєнного стану в Україні продовжують здійснювати свою господарську діяльність товарні біржі, що свідчить про зростання обсягів укладених угод на вітчизняних організованих товарних ринках. Разом з тим, нині порушення логістичних ланцюгів поставок на експорт сільськогосподарської продукції призводить до низької зацікавленості біржових учасників в укладанні спотових контрактів на сільськогосподарську продукцію на вітчизняних товарних біржах.

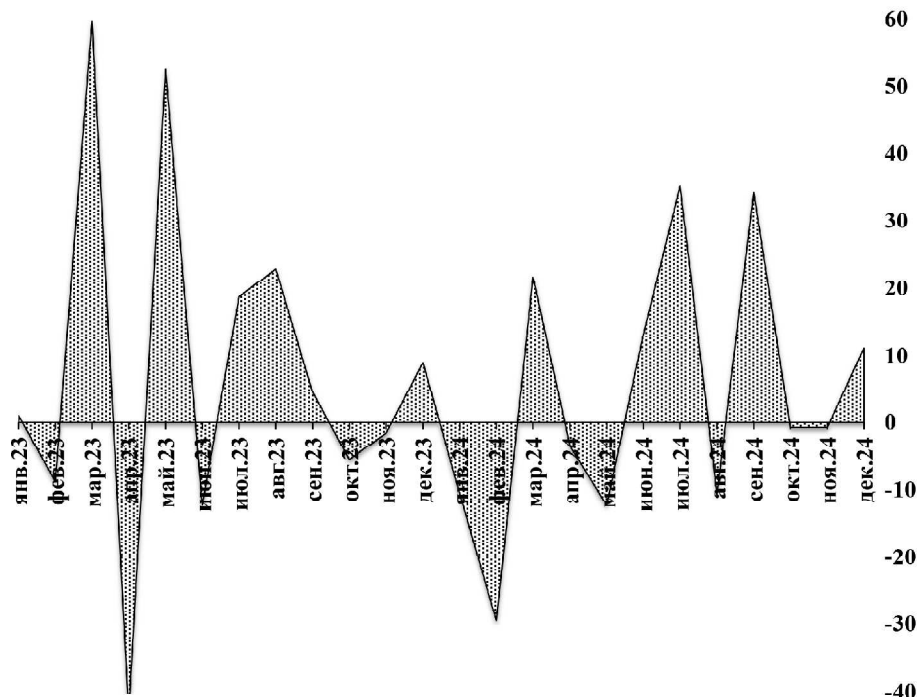

Рис. 4. Темпи приросту укладених угод на вітчизняних товарних біржах, %

Джерело: побудовано автором на основі даних НКЦПФР [2].

Темпи приросту обсягів біржової торгівлі різними видами товарних активів на вітчизняних організованих товарних ринках свідчать про відновлення роботи бірж та зростання зацікавленості з боку ринкових учасників у використанні біржових інструментів.

Враховуючи важливу роль сільськогосподарської продукції у формуванні експортного потенціалу України на міжнародних аграрних ринках, виникає потреба у подальшій розробці та впровадженні нових видів біржових контрактів на сільськогосподарську продукцію на вітчизняних організованих товарних ринках, спираючись на використання багаторічного зарубіжного досвіду у даному напрямі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, біржова торгівля деривативними контрактами являється одним з перспективних напрямів над яким нині працюють кілька вітчизняних товарних бірж. Так, Українська енергетична біржа та Українська універсальна біржа вже отримали ліцензії на впровадження біржової торгівлі деривативними контрактами на основні види товарних активів, зокрема енергоресурси та сільськогосподарську продукцію. Необхідна біржова інфраструктура, зокрема кліринг, також забезпечить на першому етапі впровадження торгівлі деривативними контрактами на основні види зернових і олійних куль-

тур та продуктів їх переробки без поставки цих біржових активів. Водночас, досить привабливим є також запровадження біржової торгівлі на вітчизняних біржах розрахункових деривативних контрактів на міжнародні біржові ціни (ETF). Такий досвід вже застосовували у свій час Індія, Бразилія та Аргентина. У сучасних умовах повоєнного відновлення економіки України подальший розвиток вітчизняних організованих товарних ринків стане ключовим фактором у забезпеченні економічного зростання країни та відновлення виробничих потужностей ведучих суб'єктів організованих товарних ринків.

Література:

1. Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>. (дата звернення: 29.04.2025).
2. Інформаційно-аналітичні ресурси НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua>. (дата звернення: 29.04.2025).
3. Оптимізація ліцензійних умов для товарних бірж: Комісія розробила нову редакцію. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/optymizatsiia-litsenziinykh-umov-dlia-tovarykh-birzh-komisiia-rozrobila-novu-redaktsiiu>. (дата звернення: 29.04.2025).
4. Магмедов Р. Реформування біржового ринку. Що змінилося? Економічна правда. 2024. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/8/717703>. (дата звернення: 29.04.2025).

5. Войтович, Л., Федик, М. Стратегія повоєнного відновлення економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2024. № 65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112>. (дата звернення: 29.04.2025).

6. Яворська В.О. Аналіз ринків капіталу та організованих товарних ринків. Інфраструктура ринку. Випуск 69. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/infrastuct69-5>. (дата звернення: 29.04.2025).

7. Бурлаченко М. Вплив воєнних дій на біржовий ринок зерна в Україні. Аграрна економіка. 2022. № 11(2). С. 45—52.

8. Голубка О. Перспективи розвитку біржових торгів в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 19—27.

9. Головка А. Сучасний стан та перспективи розвитку біржової торгівлі в Україні. URL: https://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/052.htm. (дата звернення 29.04.2025 р.).

10. Ніколайчук О. Розвиток біржової торгівлі: сучасний стан та перспективи. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 6. URL: <https://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-02.pdf>. (дата звернення 29.04.2025 р.).

11. Завадських Г. М., Тебенко В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку біржового товарного ринку України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. 2018. № 1(36). URL: <https://core.ac.uk/reader/196144770>. (дата звернення 29.04.2025 р.).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "About capital markets and organized commodity markets", available at: <https://zakon-rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Accessed 29 Apr 2025).

2. National Securities And Stock Market Commission (2024), "Informatic-analitical resources", available at: <https://www.nssmc.gov.ua>. (Accessed 29 Apr 2025).

3. National Securities And Stock Market Commission (2025), "Optimization of licensing conditions for commodity exchanges: The Commission has developed a new version", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/optymizatsiia-litsenziinykh-umov-dlia-tovarnykh-birzh-komisiia-rozrobyla-novu-redaktsiiu>. (Accessed 29 Apr 2025).

4. Mahmedov, R. (2024), "Stock market reform. What has changed?", Ekonomichna Pravda, available at: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/8/717703> (Accessed 29 Apr 2025).

5. Voitovych, L. Fedyk, M. (2024), "Strategy for post-war economic recovery of Ukraine in the

context of European integration", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 65, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112> (Accessed 29 Apr 2025).

6. Yavorska, V.O. (2022), "Analysis of capital markets and organized commodity markets", Infrastruktura rynku, vol. 69, available at: <https://doi.org/10.32782/infrastuct69-5> (Accessed 29 Apr 2025).

7. Burlachenko, M. (2022), "The impact of military operations on the grain exchange market in Ukraine", Ahrarna ekonomika, vol. 11 (2), pp. 45—52.

8. Holubka, O. (2021), "Prospects for the development of exchange trading in the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 19—27.

9. Holovko, A. "Current status and prospects for the development of stock trading in Ukraine", Ukraina finansova, available at: https://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/052.htm (Accessed 29 Apr 2025).

10. Nikolaichuk, O. (2022), "Development of stock trading: current state and prospects", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 6, available at: <https://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-02.pdf> (Accessed 29 Apr 2025).

11. Zavadskykh, H. M. Tebenko, V. M. (2018), "Current state and prospects for the development of the Ukrainian commodity exchange market", Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu, vol. 1 (36), available at: <https://core.ac.uk/reader/196144770> (Accessed 29 Apr 2025).

Стаття надійшла до редакції 01.05.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663